
A TÜNDERMESÉK TITKAIBÓL

BÁRDOS JÓZSEF

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

JÓZSEF BARDOS: SECRETS FROM FAIRY TALES

The assumption of the essay is the fairy tales' structure set down by V. Propp gives very important messages for mankind. These elements of the structure have not lost their validity for the last two hundred years. The word changed, the ancient rural culture which vitalized tales disappeared, but people basically have not varied for the reasant one-two thousand years.

Humans' essentially necessary qualities and abilities to grown up nowadays are very similar to ones needful were necessary hundreds of years ago. Encountering fairy tales plays the same important part in the life of every generation, this function is not replaced by anything.

The essay analyses fairy tales' messages on the grounds of Propp's tales phases. The writing partly demonstrates how the „common tales' turns” work, partly examines how the potential variability of them can make themes' meaning more current for the all-time audience and receiver.

Gyermekkönyv-divatok jönnek, gyermekkönyv-divatok mennek, de a klasszikus tündérmesék mindig velünk maradnak. És ez így is van jól.

Mert a klasszikus tündérmesék¹ bizonyára tudnak valamit. Valami nagyon fontosat. Ha nem így volna, régen elfelejtődtek volna ezek a viszonylag egyszerű történetek. Amelyek ráadásul szinte mind „egy kaptafára készültek”, vagy tudományosabban szólva, ahogy Propp írja: „Szerkezetileg valamennyi varázsmese egytípusú.”²

Ebből már sejthető, hogy valahol a struktúrában rejtőzködhet a titok.

Jól egybehangzik ezzel Honti János véleménye, aki szintén a szerkezetet állítja a középpontba: „A mese szerkezet: megszerkesztett egész, kerek kompozíció, az elbeszélő technika törvényeinek teljesen megfelelően.”³

1 A nálunk bevett *tündérmese* szót itt és végig a szövegben a proppi *varázsmese* fogalom értelmében használom.

2 PROPP, V. J. (1975): *A mese morfológiája*. Gondolat, Budapest. 40.

3 HONTI JÁNOS (2012): *A mese világa*. Hermit, 71.

Azt gondolom, hogy a varázsmese struktúrája (nagyon leegyszerűsítve Propp eredményeit), ha a kapcsolóelemektől, a háromszoros ismétlésektől és a néha önállónak tűnő kiinduló helyzettől eltekintünk, akkor összesen hét mesemozzanattól áll. Ehhez jönnek még a mesekezdő és -záró formulák. A mesemozzanatokhoz egy-egy mesei funkció (egy-egy szereplő valamilyen meghatározott tartalmú cselekvése) tartozik. Ha megvizsgáljuk ezeknek a mozzanatoknak és funkcióknak a jelentését, talán közelebb juthatunk a titokhoz.

1. A mesekezdő formulák olyan toposzok, amelyeknek az a dolguk, hogy jelezzék, a hétköznapi világból most egy másik, azzal korántsem mindenben azonos világba lépünk.

„Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl volt, az Óperenciás tengeren innen volt, az üveghegyen meg túl volt, volt a világon egyszer...”⁴ Vagy:

„Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy...”⁵ Vagy:

„Egyszer volt, hol nem volt, az Óperenciás-tengeren is túl, ahol a tetűt meg a bolhát rézpatkóba verik, hogy a jégverembe bele ne botorkázzék, volt egy...”⁶ Vagy:

„Réges-régen volt, talán az ántivilágban, amikor a Halál szívében irgalom lakozék, volt egy...”⁷ Vagy:

„Egyszer volt, hol nem volt, nem tudom, hogy merre volt, de valahol mégis volt, volt egyszer egy...”⁸ Vagy:

„Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon túl, még a hármas üveghegyen is túl, volt egyszer egy...”⁹ Vagy:

„Volt a világ, hol nem volt, volt egy...”¹⁰ Vagy:

„Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy nagy ország, abban egy város, abban a városban egy...”¹¹

A példák száma gyarapítható, a mesemondók nagy kedvvel variálják, bővítik újabb elemekkel e toposzokat, melyeknek funkciója a hallgatóság figyelmének felkeltése, a mesehangulat megteremtése mellett, hogy térben és időben is eltávolítsák a hallgatóktól/olvasóktól a történetet. Időben a távoli múltba, térben a messzeségbe tolják. Fontos azonban, hogy ez a múlt nincs elvágva a jelentől, annak egyfajta előzménye, a jelen ennek a múltnak a folytatása, mint ahogy a messzeség, a „hármas üveghegyen” túl is a mi világunk folytatása, ahová elméletileg bármelyikünk eljuthatna egyszer.

4 *Három aranyszörű bakkecske*= ILLYÉS Gyula (1979): *Hetvenhét magyar népmese*. Móra, Budapest. 506.

5 *A szélkötő Kalamona*= ILLYÉS Gyula i. m.532.

6 *A három bolond mészáros meg a szegény ember*= KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil (é. n.): *A csodafurulya*. J LX Budapest. 133.

7 *A Halál*= BENEDEK Elek (é. n.): *Magyar mese és mondavilág*. Könyvmíves, Bp. 219.

8 *A bujdosó macska*= BENEDEK Elek i.m.452.

9 *Gyöngyszín Ilona*= BENEDEK Elek i. m. 672.

10 *A kis ködmön*= ARANY László (é. n.) *Magyar népmese-gyűjtemény*. Franklin, Budapest. 64.

11 *Jankó és a három elátkozott királykisasszony*= ARANY László i.m. 105.

A varázsmesék többek között ebben különböznek a mítoszoktól, amelyek mindig a számunkra már elérhetetlen kezdetről szólnak.

Az átlépésre viszont múlhatatlan szükség van. Mert míg a mitikus kor embere számára a mítosz a jelenvaló valóság, a jelentéssel bíró, igazi élet, amelyhez képest a hétköznapok eseményei jelentéktelenek, csak halk visszhangjai, afféle ráutaló jelei a másíknak.

Ezzel szemben a varázsmese hallgatója számára a hétköznapi világ a jelenvaló, az igazi élet, ahonnan csak különleges alkalmakkor, rövid időre lehet kilépni. Míg tehát a mitikus kor embere benne él a mítoszban, életében állandóan jelen van a szent, állandóan hat életére, addig a későbbi korok embere már csak különleges alkalmakkor érintkezik ezzel a megszentelt világgal. Ez az, amit a szakrális kommunikáció kifejezéssel szokás emlegetni. Ezt a fogalmat a mesével, mesemondással kapcsolatban Bódis Zoltán így határozza meg:

„Eszerint tehát nemcsak az a meseszöveg számít szakrálisnak, amelyben bármilyen ősvallási, mitikus elem – akár az ősi hagyomány maradványaként, akár más világképi elemek átvételeként – fellelhető, hanem az, amelyben a szakrális kommunikáció sajátosságait tetten érjük. A szakrális kommunikáció a kommunikáció speciális formája, ahol a hagyományos értelemben vett kommunikációs modell egyes elemei átalakulnak. A beszélő és a hallgató szimmetrikus és variabilis kapcsolata helyett a szakrális kommunikációban inkább egy aszimmetrikus egységről beszélhetünk, ahol is a beszélő látszólag az aktívabb fél, a hallgató passzív, vagy nem a beszélővel azonos módon van jelen a kommunikációs folyamatban.”¹² Ez a találkozás, érintkezés azonban életszükséglet az ember számára, mert segít megtalálni saját élete értelmét, jelentőségét.

Ahogy Bettelheim írja: *„Elsősorban arra a kérdésre kellett választ keresnem, hogy az élet mely tapasztalatai fejlesztik ki a gyermekben a képességet, hogy megtalálja élete értelmét, és általában több értelmet lánson az életben. A szülők és egyéb gondviselők hatása a legjelentősebb; fontosságban ezután következik a gyermeknek megfelelő módon átadott kulturális örökség. A kicsiny gyermekhez ezt a tudást az irodalom közvetíti legjobban.”¹³*

Látható, a gyermeknek (de nem csak a gyermeknek) szüksége van a mítosszal és/vagy a mesével való találkozásra, hogy élete jelentéssel, tartalommal, értelemmel teljen meg. S valóban, napjainkban a felnőttek is elsősorban ezért fordulnak a művészethez, hogy ott mítosz- és/vagy mesepótlékot találjanak. Talán elég, ha most csak a Tolkien-kultuszra, *A gyűrűk ura* című regényre és a belőle készült filmre, George Lucas egyre bővülő (jó-rossz regényfolytatásokkal kibővített) filmsorozata, a *Csillagok háborújára* vagy J. K. Rowling *Harry Potter*-regényfolyamára, és a belőle készült filmekre utalok.

Ahogy Eliade megfogalmazza: *„Deszakralizált világunkban mindamellet állandóan jelen van a »szent«, s főképp képzeletbeli univerzumainkban lép fel aktívan. De*

12 BÓDIS ZOLTÁN (2009): A mesemondás szakrális lehetőségei. *Fordulópont*, 46., 73-83.

13 BETTELHEIM, B. (2008): *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Corvina, Budapest. 10.

*ma már kezdünk rájönni, hogy a képzeletbeli világok éppúgy alkotórészei az emberi létnek, mint a nappali élmények.*¹⁴

A mesekezdő formulákkal kapcsolatban egy egészen más szempontú, de igen fontos mozzanatra hívja fel a figyelmet Heller Ágnes: *„Talán nem túlzok, ha feltételezem, hogy a mese-bevezetés és a mese-befejezésimplicit célja valóban az idődimenziók kialakítása. A meséből hamar megtanulja a gyermek, hogy ami volt, az már nincs, hogy ami van, az nem volt.*”¹⁵

Az idődimenzió kialakulása pedig a gyermekkori „örök jelen”-ből való kilépés, azaz a modern felnőtté válás egyik első lépése.

2. A kiinduló helyzettel kell tehát kezdenünk a tündérmese szerkezetének vizsgálatát. Ez a klasszikus tündérmesék esetében legtöbbször egy, a középkori paraszti világ törvényei szerint működő világot idéz fel, melyben a királyok, a királyfiak, a királykisasszonyok is valójában csak gazdagságukban, rangjukban különböznek a hétköznapi falusi világ alakjaitól. Még el sem kezdődik maga a történet, de már itt megjelenhetnek olyan problémák, amelyeknek az érvényessége korábról jön, és messze tovább tart, mint az a középkori falusi világ, melynek a mesék voltak legfőbb szellemi kifejeződései.

Példának kettőt emelnék ki ezek közül. Az egyik a gyermektelenség, a másik a rang, a vagyon öröklésének problémája.

Sok-sok jól ismert mese kezdődik azzal, hogy egy házaspárnak mindene megvan, mégis boldogtalanok, mert nem született gyermekük:

*„Hajdanában volt egy király és egy királyné, s mindennap mondogatták: »Ah, bárcsak volna gyermekünk!«, de nem és nem lett nekik”*¹⁶ – kezdődik a Csipkerózsika. A Szamaracska című pedig így:

*„Élt egyszer egy gazdag király meg királyné, akiknek megvolt mindenük, csak gyermekük nem. A királyné éjjel-nappal siránkozott emiatt, azt mondogatta:»Mint a parlag, olyan vagyok, semmi sem terem rajtam.«”*¹⁷ Magyar népmesét is idézzünk:

*„Egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, volt egyszer egy öreg király, akinek Salamon volt a neve. Ennek a királynak annyi országa volt, hogy maga sem tudta, hány. Nem is ismerte valamennyi országát; azt hitte, ahány ország csak van a világon, az mind az övé, hogy nincs is rajta kívül király. De hiába volt Salamon királynak az a rengeteg sok országa, nem talált abban semmi örömet, mert nem volt fia, sem leánya.”*¹⁸ Így kezdődik a Többsincs királyfi című mese. A Gyöngyharmat János pedig így:

„Hol volt, hol nem volt, volt egyszer [...]”

14 ELIADE, M. (2002): *Az eredet bűvöletében*. Cartaphilus, Budapest. 207.

15 HELLER Ágnes (2015): *Az önéletrajzi emlékezés filozófiája*. Múlt és Jövő, Budapest. 66.

16 Csipkerózsika= GRIMM, J. és W. (1989): *Gyermek- és családi mesék*. Magvető, Budapest. 206.

17 Szamaracska= GRIMM, J. és W., i. m. 518.

18 Többsincs királyfi= BENEDEK Elek, i. m 592.

*Volt egyszer a világon egy királyasszony. Annak a királyasszonynak nem volt gyereke, pedig nagyon szeretett volna. Amit csak lehetett mindent megtett, de csak nem született neki.*¹⁹

A példák szaporíthatók. De talán ennyi is elég egyértelműen mutatja, milyen fontos, ma is érvényes üzenete lehet már a tündérmesék kiinduló helyzetének is. Boldizsár Ildikó írja erről: „Az utód hiánya százsorta nagyobb aggodalmat vált ki a mesékben, mint a »rosta lika vagy eggyel annál is több« gyerek. Ha egy uralkodónak vagy egy szegény embernek nincs gyermeke, a »birodalom romlásnak indul, felbomlik a rend, az apai és anyai funkciót nem gyakorló házaspár fokozatosan elveszíti uralmát saját élete fölött, egészségi állapotuk és önbecsülésük is fokozatosan romlik.«²⁰

Igen, gyerek nélkül nincs igazi boldogság. Kár, hogy a mai felnőttek kevéssé okulnak a mesékből. Viszont a mai gyerekek megtudhatják belőle, hogy ők milyen fontosak, milyen értékesek a szüleik számára. Ez pedig erősítheti önbizalmukat, magyarázhatja számukra szüleik talán túlzott aggodását, szóval élhetőbbé teheti a világot számukra.

A másik kezdő mozzanat, amit említettem, az öröklés jogának kérdése. Ez a probléma (a jog szerinti örököst vagy az alkalmasat kell választani) visszatérően jelen van már a Bibliában is (például Jákob és Ézsau történetében). A *Mirkó királyfi* mesemondója így hozza ezt szóba:

„Megfelelek a kérdésedre – mondta a király. – Egyik szemem sír, mert a két bátyádra néz. A másik terád nevet. Mindig tudtam én, hogy te királynak való vagy. Csak hát ők az elsők, nem tehetlek királlyá.»²¹

A síró-nevető szemű király mesekezdet (MNK 463) mindig bátorságpróbát is tartalmaz, és útnak indítás lesz a következménye.

Rokon tartalmú a *Rózsa királyfi* című mese indítása:

„Sokat tűnődött, búcsálódott a király, hogy három fia közül melyikre hagyja az országát, mert nem szeretett volna, hogy háromfelé darabolódjék. Egyik eszével azt gondolta, hogy a legidősebbre hagyja, mert azt is illeti meg igazság szerint; másik eszével meg azt, hogy a legkisebbre, Rózsa királyfira hagyja, mert hát az volt a legkedvesebb fia. Azután pedig azt gondolta, hogy ez sem igazság, az sem igazság, hagyja a középsőre.»²²

Ez a nehéz helyzet sem múlt el a falusi társadalommal. Itt kell utalnom arra, amit a pszichológia a középsőgyerek-problémának nevez. Van az elsőszülött, aki ezért előnyben van a többiekkel szemben. Ő nemcsak az elsőnek járó örömet élhette meg, de egy darabig egyetlen is volt. A legkisebb pedig azért kivételezett, mert a kicsit, a gyengét óvni kell, míg a nagyobbaknak már meg kell tudni állni a saját lábukon. Szegény középső csak második lehetett, és kisebb is csak addig, míg a harmadik meg nem született. Nem véletlen, hogy középső fia a mesebeli királynak is csak utoljára

19 Gyöngyharmat János= ILLYÉS Gyula, i. m. 493.

20 BOLDIZSÁR Ildikó (2010): *Meseterápia*. Magvető, Budapest. 235.

21 *Mirkó királyfi*= KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, i. m. 27-28.

22 *Rózsa királyfi*= BENEDEK Elek, i. m. 41.

jut eszébe. Hogy a probléma mennyire élő, azt bizonyítja Salinger *Zabhegyzője* is, ahol a főhős, Holden Caulfield keresi önmagát, a maga helyét bátyja (DB) és kicsi húga, Phoebe között a családban és a világban.

3. A hiány/károkozás az első mozzanat Propp szerint, mesei szüzsé igazán csak ezután kezdődik. Valami olyasmi történik, vagy valami olyasmire derül fény, ami szinte azonnal megbillenti a kiinduló helyzet egyensúlyát. Itt is két jellegzetes mesemotívumot mutatok: az egyik, amikor valamilyen bajt, gondot csak egy különleges tárgy megszerzésével, esetleg valamilyen különleges feladat megoldásával lehet orvosolni. A másik, amikor a szegénység vagy valamilyen rendkívüli esemény kényszerít ki elmozdulást a kiinduló állapottól. Ezért indítja valaki útnak a hőst.

Az elsőre jó példa a *Szalonnafa* című mese, amely nyilvánvaló rokona, furcsa, kicsit játékos, hitetlen-önironikus kifordítása az aranyalmafákról (Árgirus típus) (MNK400) szóló mesemotívumnak:

„Ennek a királynak olyan fája volt, amely mindennap egy szalonnát termett. No, hanem nem sok örömét látta. Hiába állított melléje minden istenadta éjen egy regiment strázsát, bizony csak ellopták a szalonnát róla.”²³

De idesorolható Az *aranyszóló pintyőke* (AaTh 551) című mese is:

„Már nagyon öreg volt, a szemét úgy kellett vasvillával feltámasztani. Azt mondja egyszer a fiainak:

– Fiaim, ha ti a fiatalságnak meg a halálnak vizéből tudnátok nekem hozni, s megkerítenétek az aranyszóló pintyőkét, megfelezném veletek a birodalmamat.”²⁴

Nagyon hasonló a Ráadó és Anyicska című mese indítása. A bátorságpróba után azt mondja legkisebb fiának a megvakult király:

„Hát kedves fiam, messze-messze a Verestengeren is túl, a hármashegyzen is túl lakik egy király, annak van egy aranytollú madara, ha én annak a madárnak csak egyszer hallhatnám meg a gyönyörű éneklését, mindjárt meggyógyulnék tőle.”²⁵

A szegénység sokféleképpen lehet kényszerítő erő. Legdurvábban azokban a mesékben jelenik meg, ahol a mostohaanya a szegénységre hivatkozva akarja elpusztítani vagy elpusztíttatni mostohagyermekait. Ilyenek például a Jancsi és Juliska típus (AaTh 327A) meséi. A típus névadójában ez a mesemozzanat így jelenik meg:

„Egy nagy erdő szélén élt egy szegény favágó a feleségével és két gyermekével, a fiút Jánoskának hívták, a leányt pedig Margitkának. Nemigen volt mit aprítaniuk a tejbe, s egyszer, amikor nagy lett a drágaság az országban, a favágó a mindennapi kenyérré válót sem tudta megkeresni. [...] – „Tudod mit, apjuk – felelt az asszony – holnap reggel kivisszük őket az erdőbe, annak is a legsűrűjébe, ott aztán tüzet rakunk, és mindkettejüknek adunk utoljára még egy darabka kenyeret, aztán dolgozunkra

23 Szalonnafa= BENEDEK Elek, i. m.34.

24 Az aranyszóló pintyőke= ILLYÉS Gyula, i. m. 130.

25 Ráadó és Anyicska= ARANY László, i. m.9.

*megyünk, és magukra hagyjuk őket. Nem fognak hazatalálni, s így megszabadulunk tőlük.*²⁶

Hasonló indítása van Az őzike vagy a Szép Cerceruska című magyar népmeséknek. Hogy ezekben a történetekben nem a mostohaaság az elsődleges oka annak a törekvésnek, hogy a gyerekektől megszabaduljanak, épp a típus névadó meséje mutatja, ahol egyszerűen csak a két szülőről van szó (mostoha seholl!): „*egy szegény favágó a feleségével és két gyermekével.*”

Ez azért nagyon érdekes, mert a kisgyermek, ahogy fokozatosan leválik az anyjáról, egyébként is tele van ambivalens érzelmekkel. Tehát a *Jancsi és Juliska* például az ezzel kapcsolatos gonosz érzések kivetítésére, élességük tompítására is alkalmas lehet. Rámutat erre az értelmezési lehetőségre Bettelheim is: „*A kisgyermek, mikor éjszaka a sötétben arra ébred, hogy éhes, attól retteg, hogy szülei teljesen magára hagyják, eltaszítják maguktól: ezt az érzést az éhenhalástól való félelem formájában éli át.*”²⁷

Rendkívüli, a hőst otthonából kilendítő esemény lehet például az, amikor az apa (a király) akaratlanul vagy szorult helyzetében elígéri valakinek a fiát vagy lányát. Ilyen mese például *A zöldszakállú király* című:

„*Az a zöldszakállú király egyszer fogta magát, elindult vándorolni. [...] A sok járás-kelésben nagyon kifáradt, megszomjazott, leült egy patak partjára. Azután lehasalt a víz színéig, hogy majd iszik egy jót. Alig kortyantott egyet-kettőt, valaki megfogta a szakállát. Húzta volna vissza, de nem tudta. Odakiált a vízbe:*

– *Hallod-e, te nemtudomki, ereszd el a szakállamat, míg szépen vagy!*

[...]

Azt mondja egyszer a vízben valaki:

– *Ha ideadod nekem, amit az országodban nem tudsz, eleresztem a szakállad.*”²⁸

Így ígéri oda az ördögök királyának azt a fiát a király, akinek, miután rég nem járt otthon, még nem értesült a születéséről. Hasonló kényszerhelyzetben van a *Péterke* című mesében szereplő apa is:

– *Én bizony, édes kicsi puja emberkém, életem-halálom a kezében van, elindultam keresztapát keresni, mert annyi gyermekem van, mint a rosta lika, még eggyel több, s már a pap is komám, a kántor is komám, senki lélek el nem vállalja a komaságot.*

Azt mondja a puja emberke:

– *Ezért úgy ne epekedjék kied, leszek én annak a gyermeknek keresztapja! Csak azt az egyet kötöm ki, hogy hétesztendős, hét hónapos, héthetős, hétnapos korában adja nekem a fiát, én jó gondját viselem.*

A szegény ember belé is egyezik.”

26 Jánoska és Margitka= Grimm, J. és W., i. m. 73.

27 Bettelheim, Bruno, i. m. 163.

28 A zöldszakállú király= Illyés Gyula, i. m.117.

Így talál magának szabadítót az a szép kisasszony, „*akit egy ördögös vén banya megátkozott volt, hogy mindaddig puja emberke*” legyen, „*míg egy hétesztendős, hét hónapos, héthetős, hétnapos vőlegényt*”²⁹ nem talál.

De nemcsak fiúkat, lányokat is el-elígérnek könnyelmű apák. Ilyen történik általában A szép lány és a szörny típusú (AaTh 425C) mesékben. Ilyen *A daloló, szökellő süsetekmadár* című Grimm-mese:

„*De amint a szolga odament a fához, egy oroszlán ugrott elő alóla, és bömbölni kezdett, hogy remegett a fák lombja tőle.*

»*Aki el akarja lopni az én daloló, szökellő süsetekmadárkám – üvöltötte – azt megeszem.*« [...]»*Nem menthet meg semmi más – felelte az oroszlán –, csak ha odaigéred nekem, akivel otthon elsőként találkozol. Ha erre hajlandó vagy, élhetsz, és a madarat is megkapja a lányod.*»³⁰

Nagyon hasonló a *Sárkány a rózsabokorban* című spanyol mese indítása:

„*A temérdek rózsza közül kiválasztotta a legszebbiket. De alighogy levágta, előbújtt a bokorból egy sárkány, és rárivallt:*

– *Ki engedte meg, hogy lemessed ezt a rózsát?!*

– *Ide figyelj – válaszolt a király –, király vagyok, van három lányom. Utazásról térek haza, mindenik lányomnak vinnék valamit. [...]*

– *Jól van – felelte a sárkány. – Viheted a rózsát, de holnap ide jöjj a legkisebb lányoddal. Mert ha nem, az életeddel játszol.*»³¹

Mindkét mesében az apa a lánya teljesíthetetlennek tűnő kívánsága miatt kerül szorult helyzetbe. Elgondolkoztató, mondja mellesleg a mese, hogy vajon számolunk-e vágyaink, kéréseink következményeivel.

Ez a probléma kicsit másként jelenik meg a *Szóló szőlő, mosolygó alma, csengő barack* című magyar népmese kezdetében. Bár a kívánság ugyanolyan, de itt mintha a sors akarná, hogy a disznóvá átkozott királyfi találkozzék a királlyal, majd annak lányával.

„*De bizony hiába csödült össze a falu, meg sem tudták mozdítani a hintót.*

Egyszerre csak, amint ott kínlódnak, odasompolyodik egy disznó nagy rőfögéssel, s mondja a királynak:

– *Rőf-rőf-rőf, felséges királyom, add nekem a legkisebb lányodat, s egyszeriben kiszabadítlak lovastul, hintóstul, mindenestül.*»³²

Mindenesetre ez a mesemozzanat arra is figyelmeztet, vigyázzunk a könnyelmű ígéretekkel. Nem véletlen tér vissza sok mesében, hogy az apa olyasmiről mond le, amiről még nem tud. S csak később döbben rá, milyen rosszul döntött.

29 Péterke= Benedek Elek, i. m. 198.

30 *A daloló, szökellő süsetekmadár*= GRIMM, J. és W., i. m. 337.

31 *Sárkány a rózsabokorban*= Kisgyermek nagy mesekönyve, szerk.: T. ASZÓDI ÉVA (1972). Móra, Budapest. 87.

32 *Szóló szőlő, mosolygó alma, csengő barack*= BENEDEK Elek, i. m. 81.

4. A hős útnak indul. Ez a második „kötelező” mozzanat. Itt, mondja Propp, mindig térbeli helyváltoztatás következik. Amiben alapvetően két részmozzanatnak van nagy jelentősége, üzenete a hallgató/olvasó számára. Egyfelől megmutatja: ha fel akarunk nőni, akkor ki kell lépnünk a védelmező szülői házból, le kell válnunk az anyánkról (még akkor is, ha némely mesében az anya mindenáron visszatartaná fiát). Másfelől neki kell vágnunk a világnak, a sűrű erdőnek, hogy megtaláljuk a saját utunkat. Miután a dologban ezek a jelentések a legfontosabbak, a mesemondók nem is igen törik magukat, hogy bemutassák magát az utat. Erre ismét jól bevált toposzokat alkalmaznak, amelyek időben-térben továbbblendítik a mesét. Ilyenekre gondolok:

„Ment, utazott immár egyes-egyedül, egy kicsi pálcikával s egy üres tarisznyával, mert persze az anyja nem adott útravalót sem neki.

Ment, ment idegen, ismeretlen helyeken, hegyen, völgyön, sík mezőkön keresztül, mindaddig, míg egy fényes rézhídhöz nem érkezett.”³³ Vagy másutt:

„Ment, ment egész nap. Estefelé már nagyon elfáradt, meg is éhült. Leült az út szélire egy köre. Elővette a tarisznyájából az árpacipót, falatozni kezdett.”³⁴ Vagy:

„A legkisebb királyfi ezenközben nyugatnak hajtotta a lovát. Harminchárom országot hagyott maga mögött, és még mindig nem talált rá a nyílra.”³⁵ Vagy:

Megy, mendegél, terelgeti elébb-elébb a juhokat: elől ment a három kos, nagy búsán bégetve, mert már két álló nap nem kaptak csak egy harapás szénát sem. Addig mennek, addig mendegélnek, hogy elérnek egy nagy rengeteg erdőbe.”³⁶ Vagy:

„Mentek egész nap réteken, mezőkön, sziklákon által, s ha eleredt az eső, így szólt hűgocska: »Isten és a mi szívünk együtt sír.« Este megérkeztek egy nagy erdőbe, s annyira fáradtak voltak a siralomtól, az éhezéstől s a hosszú gyaloglástól, hogy bebújtak egy fa odvába, s ott elaludtak.”³⁷ Vagy:

„Elindul a legény, megy az erdőn keresztül, s ahogy ment, mendegélt, megfogta a legmagasabb s legvastagabb fákat, s csak úgy döntögette ki egymás után, mintha valami vékony karók lettek volna.”³⁸ Vagy:

„Így, ahogy voltak, elindultak világgá. Mentek, mendegéltek nagy búsán, s egy sűrű rengetegbe értek, sűrű rengetegben egy magas hegy tetejére. Ott egy kicsit leheveredtek, s megegyeztek, hogy hárman mennek háromfelé, s úgy próbálnak szerencsét.”³⁹

A legutóbbi idézet tartalmazza még azt a részmozzanatot is, ami elkerülhetetlen, ha három testvér egyszerre vág neki a világnak. Valamiképpen a két álhős testvérenek el kell válnia a legkisebbtől, aki a mese hőse lesz, és akinek a sorsával a mesemondó ezután foglalkozni fog. Ez az elválás gyakran még az elindulásakor megtörté-

33 Az ördög kilenc kérdése= ILLYÉS Gyula, i. m. 405.

34 A repülő kastély= ILLYÉS Gyula, i. m. 88.

35 A béka-királykisasszony= KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, i. m. 187.

36 Az aranygyapjas kosok= BENEDEK Elek, i. m.143.

37 Bátyácska és hűgocska= GRIMM, J. és W., i. m.59.

38 Fadöntő= BENEDEK Elek, i. m. 403.

39 Rózsa királyfi= BENEDEK Elek, i. m. 41.

nik oly módon, hogy a két nagyobb testvér útnak indul a legjobb lovakkal, magukat máris győztesnek érezve. A legkisebb pedig ekkor találkozik a szörnyű állapotban tengődő táltos paripával.

Propp ezt mondja erről: „Az etetés előtt a ló rühes gebe, az etetés után táltos paripává válik. A rühes gebe alakja tisztán mesebeli képződmény. A mese kedveli az ellentéteket.”⁴⁰

A mese nem véletlen fogalmaz éles ellentétekben: így gondolkodik a kisgyermek is. Az átváltozás pedig minden hallgató/befogadó számára pozitív ígélet: lehet, hogy ma te vagy a legkisebb, a leggyengébb, de egy perc, és kiderülhet, hogy valójában a legkiválóbb vagy mind közül.

Erre az átváltozásra is mutatok néhány példát:

„Volt ott a sok pompás paripa között egy githes-göthös kis csikó. Senki se gondozta, nem csutakolta, alig látszott ki a pizokból. Göbös lába erre-arra görbült, jární is alig bírt, nemhogy szaladni tudjon. Kegyelemből tartották az istállóban. Hát most az a csúf kis csikó szólalt meg.

[...]

– Nem zab kell nekem, édes gazdám, hanem egy teknő köles meg egy teknő parázs. [...]

A parazsat a kis csikó már nem szippantotta föl egyszerre. Hanem elropogtatta jóízűen. [...]

Megrázkódott egyszer, megrázkódott kétszer. Mire harmadszor is megrázkódott, olyan gyönyörű aranyszőrű paripa vállott belőle, hogy kerek e világon nem volt párja.⁴¹

Az már ismét egy mesei toposz, hogy az átváltozás után a táltos megkérdezi:

„– Hogy menjünk, édes gazdám? Mint a szélvész, vagy mint a gondolat?”⁴² Vagy:

„– No, édes gazdám, hogy menjünk? Úgy, mint a szél, vagy mint a gondolat?”⁴³ Vagy:

„– Ülj föl a hátamra, kicsi gazdám! Hogy menjek veled? Úgy-e, mint a madár, úgy-e mint a villámlás, vagy úgy, mint a gondolat?”⁴⁴

5. A találkozás a segítővel/adományozóval elmaradhatatlan mozzanata a tündérmeséknek. Mert nincs minden mesehősnek olyan szerencséje, hogy táltoson indulhasson el. Egyedül pedig nem sokra vinné. A tündérmesék egyik legfontosabb szocializációs üzenete talán éppen az, hogy a világ lényei többé-kevésbé egymásra vannak utalva. Nem sokra megy az, aki nem képes társakat, barátokat találni, aki képtelen megfelelő módon kapcsoltna lépni másokkal. Legtöbbször már a megszólítás sorsdöntő.

40 PROPP, V. J. (2006): *A varázsmese történeti gyökerei*. L' Harmattan, Budapest. 166.

41 *Mirkó királyfi*= KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, i. m. 31-32.

42 *Mirkó királyfi*= KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, i. m. 32.

43 *A csíkos kis kanca csikaja*= KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, i. m. 502.

44 *Az örök ifjúság vize*= BENEDEK Elek, i. m. 326.

Előbb a társak szükségéről. A *Hatan a világ ellen* típus (AaTh513A) meséi szinte kifejezetten ezt mondják. A hősnek éppen olyan képességekre van szüksége, mint amilyen az úton szerzett társainak van. Nélkülük semmire sem jutna. Ilyen mese például a *Szélike királykisasszony*,⁴⁵ a *Csinosomdrága*⁴⁶ vagy *A csodafurulya*.⁴⁷ Érdemes belegondolni, vehetjük szó szerint, hogy társakra talált a hős, amit igazolhat például, hogy a különleges feladatok megoldása a segítők számára nem annyira munka, mint inkább vágyaik teljesülése. De tekinthetjük úgy is, hogy a hős útközben tett szert ezekre a képességekre. Akárhogy is, a mesehallgató számára egyértelmű, hogy a hős, amikor nekivágott az útnak, éppen olyan volt, mint ő: hétköznapi ember. Azaz, ha jó úton jár, ő is megszerezheti azt, ami a győzelemhez szükséges.

Itt is működnek jól bevált toposzok:

„– *Hol jársz erre, ahol a madár se jár?*”⁴⁸ Vagy:

„– *Adjon Isten jó napot, öreganyám.*

– *Adjon Isten neked is, fiam. Ejnye, de derék, szép legény vagy; mi járatban vagy erre?*” Vagy:

„*Adjon isten jó napot, molnár gazda!*

Adjon isten, fiam, hol jársz itt, ahol a madár sem jár?”⁴⁹ Vagy:

„– *Jó estét, felséges király! [...]*

– *Szerencséd, hogy úgy köszöntöttél, ahogy illik, másként halál fia lettél volna!*”⁵⁰

„– *Adjon Isten jó estét, öreganyó, hát hogy s mint szolgál az egészsége?*

– *Szolgál, ahogy szolgál – felelt az öregasszony –, csak lassabban beszélj, mert ha felébredted a fiamat, vége az életednek.*”⁵¹ Vagy amikor a párbeszéd helyett (ritkábban) az elbeszélő mondja el a dolgot:

„*Megy a világoosság felé, s egy kicsi házhoz ért. Bemegy, köszön illendőképpen, s fogadja is egy ősz öregember, aki az asztal mellett ült, s egy rengeteg nagy könyvben olvasgatott.*

– *No, fiam – mondotta az öregember –, tudtam, hogy idejössz. Ugye a te neved János.*

– *Eltalálta, öregapám, az én nevem János.*”⁵² Vagy:

„*Amint megy-mendegél, beér egy nagy rengeteg erdőbe, meglát egy öreg embert, amint cipekedik egy csomó rőzsével, de sehogy se tudja felvenni. Odamegy hozzá Jankó. »Adja ide öregapám, majd hazaviszem én.« Haza is vitte az öreg ember*

45 *Szélike királykisasszony*= BENEDEK Elek, i. m. 375.

46 *Csinosomdrága*= ILLYÉS Gyula, i. m.199.

47 *A csodafurulya*= KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, i. m. 1.

48 *Tündérszép Ilona és Árgyélus*= ILLYÉS Gyula, i. m.168.

49 *A tizenhárom hattyú*= ILLYÉS Gyula, i. m.332.

50 *Tündérszép Ilona és Árgyélus*= ILLYÉS Gyula, i. m.169.

51 *Jégország királya*= BENEDEK Elek, i. m. 141.

52 *Az aranymadár*= BENEDEK Elek, i. m. 577

kunyhójáig, ott letette, azzal tovább akart menni, de az öreg nem eresztette: »Már csak fiam, maradj itt egy-két napig. Legalább ismerjük meg egymást.«⁵³

Kicsit más a jelentése, de nagyjából ugyanígy ismétlődő toposzokból épül fel a *Hálás állatok* mesemozzanat is, amely szintén gyakran szerepel a tündérmeséknek ezen a szerkezeti pontján. Ilyen mese például a *Gagyi gazda* című:

„Ment, mendegélt, hetedhét ország ellen, egyszer előtalált egy rákot, amint a pocsolyában fetrengett. Megszólította a rák:

– Segíts rajtam, Gagyi gazda, végy fel a tarisznyádba, jótét helyébe jót várj!

Gagyi gazda megszánta, felvette, s a tarisznyájába tette.⁵⁴ Vagy:

„Ahogy az első keresztúthoz ért, meglátott egy kicsi gyíkot. Csinos kis gyík volt, de nagyon húzta a lábát. Leszállott, hogy utánanézzon, hátha segíthetne rajta. Mikor lehajolt hozzá, látta, hogy a gyík fején parányi gyémántkorona csillog, a lábait pedig valaki rosszlelek aranyfonállal összekötözte. Amint Palkó kioldozta a gyík lábát, amaz megszólalt:

– Köszönöm, Kicsi Palkó, hogy részvétellel voltál hozzám. Jótettedért jót várj. Tedd el az aranyfonalat, amit a lábamról leoldottál, még hasznát veszed.⁵⁵ Vagy:

„Feltarisznyálgák Pistát, elindul, megy, mendegél, éppen azon az úton, ahol a bátyja ment. Beért abba a rengeteg erdőbe, leül egy fa alá, s elkezd falatozni.

Hát őt is körülveszik a hangyák, s kéri: adjon nekik valamit Isten nevében.

Hogyne adnék, Istennek állatkái! Tudom, sokat éheztek, sokat sanyarogtok, legyen egyszer jó napotok.⁵⁶ Vagy:

„Mihelyt kiért az erdőbe, talált egy nyulat. Célba vette, hogy lelője. A nyúl rimánkodni kezdett:

– Bocsáss meg királyfi, jó tettedért jót várj; hadd meg az életemet.

Meghagyta a nyúl életét, nem bántotta. A nyúl elszaladt.⁵⁷

A példák vég nélkül szaporíthatók. Mindig gyenge, szorult helyzetbe került vagy sebesült állatokról van szó (sánta róka, lépbe ragadt madár, kis nyúl, kiséger, hangya, fehér galamb – ez utóbbi sokféle szimbolikus tartalommal) A hősnek együttérzésből, segítőkészségből, empátiából kell jól vizsgáznia. Álhősök gyakran éppen itt buknak el, ami külön kiemeli e próba jelentőségét. Arra is érdemes odafigyelni, hogy a „jótét helyébe jót várj” sohasem üzletet jelent. A legutóbbi idézet azért is érdekes, mert itt szó nincs róla, hogy a nyúl akkor rögtön bármiben segítene. (Másutt, ha csak egy szörszál, egy dióhéj adományozása félrevezethet, hogy benne van a viszonzás, a jótettért járó fizetség előrejelzése.) Nem, legföljebb mi, ennek a mai, elüzletiesedett világnak a képviselői értelmezzük így ezt a mozzanatot.

A mozzanat jelentése valami olyasmi, hogy mindenki kerülhet nehéz helyzetbe, te is. Akkor működik jól a világ, ha ezt megtanulod. Ma te segítesz egy rászoruló,

53 *Jankó és a három elátkozott királykisasszony*= Arany László, i. m.105-106.

54 *Gagyi gazda*= Arany László, i. m.267.

55 *Örömalma*= KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, i. m.269.

56 *Az elrabolt királykisasszony*= BENEDEK Elek, i. m.521.

57 *A háromágú tölgyfa tündére*= ILLYÉS Gyula, i. m.549.

holnap lesz, aki rajtad segítsen, ha szükséget szenvedsz. És ez az üzenet sem avult el. Autósként megállsz, elengedsz egy gyalogost, egy másik autós majd enged, hogy befordulj a főútvonalra, őt meg előzni segíti később egy kamionsofőr. Senkinek nem került semmibe, de lám, máris itt van három boldog, elégedett ember. Ilyen kevés kell, hogy jól menjenek a dolgok.

És itt szeretnék egy pillanatnyi kitérőt tenni. Mert természetesen ez a hálás állatok mozzanat nem csak erről szól. Irodalmi szöveggel van dolgunk, tehát jelentése végtelenül több, mint amennyit így, hétköznapi nyelven meg tudunk belőle fogalmazni. Egy ilyen eset biztosan szól a nagylelkűség fontosságáról, ember és természet, ember és állat összetartozásáról, és még ki tudja mi mindenről. És még ennél is fontosabb, amire Bettelheim hívja fel a figyelmünket: ezek a mesék „*egyszerre tudnak szólni az emberi személyiség különféle belső rétegeihez, és éppúgy beférkőznek a pallérozatlan gyermeki észjárásba, mint a felnőtt árnyalt gondolkodásába. Ha az emberi személyiség pszichoanalitikus modelljéből indulunk ki, a mesék fontos mondanivalót hordoznak a tudatos, a tudateltűt és a tudattalan tartalmak számára, bármilyen szinten működjenek is az adott időben.*”⁵⁸

Mielőtt továbbmennénk, feltétlen ki kell térnünk arra az esetre is, amikor ellenséges vagy közömbös adományozóval találkozik a hős, és így vagy erővel, vagy furfanggal kell megszereznie a varázseszközt.

Különösen jó példa erre *A csodafurulya* című mese, ahol a hősnek három sárkányt (egy tizenkét, egy huszonnégy és egy harminckét fejűt) kell legyőznie, hogy az ezüst-, az arany- és a gyémánterdő urává váljék, enélkül nem tudná csúffá tenni nagyképű sógorait, és bebizonyítani feleségének, hogy méltó a kezére. Egyértelműen ilyenek azok a mesék, amelyek a „*Civakodó ördögfiak*” mesemozzanatot tartalmazzák. Ilyen például *A Jankó és a három elátkozott királykisasszony*, vagy az *Árgyilus és Tündér Ilona*.

6. Újabb térbeli helyváltoztatás következik ezután. Feltéve, ha nem számítjuk az iménti mozzanat gyakori megháromszorozódását (három anyóka, három állat stb.) Itt újra a már látott, ismétlődő toposzokra bukkanhatunk. Például így:

„*Amint ment, mendegélt hetedhét ország ellen, egyszer elér egy nagy városba.*”⁵⁹

Vagy:

„*Elindul a királyfi. Megy, mendegél, meg sem áll, míg a fehér király városába nem talál.*”⁶⁰ Vagy az *Árgyilus és Tündér Ilonában*:

„*Eliramodtak az ördögfiak. A királyfi csak ezt várta. Fölvette a köpönyeget, föl a bocskort, megcsattintotta az ostort, s azt mondta: – Hipp-hopp, ott legyek Tündér Ilonánál.*”⁶¹ Vagy másutt:

58 BETTELHEIM, B., i. m.11.

59 *Bendebukk*= ILLYÉS Gyula, i. m. 238.

60 *A tejkút*= BENEDEK Elek, i. m. 96.

61 *Árgyilus és Tündér Ilona*= KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, i. m.109.

„Elindultak az ördögfiak a hegy felé. De a királyfi sem volt rest. Mihelyt eléggé eltávolodtak, felöltötte a bocskort, vállára vette a palástot, csördített egyet az ostorral.
– Hípp, hopp, legyen a legnagyobbik nénémnél.”⁶²

7. Összecsapás az ellenféllel/a nehéz feladat megoldása: ez a tündérmese csúcspontja. Eddig is szorongást keltő és szorongást feloldó mozzanatok váltották egymást. A békés indítás után hiány keletkezése, a szerencsés útnak indulás után a félelmetes erdő, az ismeretlennel való találkozás, a varázseszköz megszerzése, újabb szerencsés utazás. De a legfélelmetesebb pillanat most érkezik el, amikor a hős szemtől szemben áll a gonosszal. Ezt bizonyos késleltetés még fokozhatja is:

„– Mit keresel itt, felvilági ember, ahol még a madár se jár?

– Hát biz’ én – felelt Fehérlófia – egy ördögöt kergettem.

– No hát most jaj neked! Az én uram háromfejű sárkány, ha hazajön, agyonvág.

Bújj el hamar!

– Nem búvok biz’ én, megbirkózom én vele.

Arra a szóra ott termett a sárkány.

– No, kutya – mondja Fehérlófiának – most meg kell halnod! Hanem viaskodjunk meg a réz szérűmön!

Meg is viaskodtak. De Fehérlófia mindjárt a földhöz vágta a sárkányt, s levágta mind a három fejét.”⁶³ Vagy:

„– Mikor jön haza az urad?

– Majd megtudod. Hajítja haza a hatmázsás buzogányt.

Kiment Virág Péter az udvarra. Hajította haza a sárkány a hatmázsás buzogányt.

Virág Péter odaugrott, és megkapta a buzogányt. Nem engedte, hogy a földre essen. Visszahajította a buzogányt, még hat mérföldnyire tovább, mint a sárkány volt.[...]

Kimentek a kastély udvarára. Mondja Péternek a sárkány:

– Gyere, sógor, birkózzunk egyet!

Elkezdték birkózni. Megfogta a sárkány Virág Pétert, belevágta a földbe kötésig.

Virág Péter kiugrott a földből. Megölelte a sárkányt, belevágta hónaljig a földbe. Ott aztán levágta mind a hat fejét.”⁶⁴ Vagy:

„Jól van, fiam, jól van! – mondta a király. – De látod-e, itt van kilencvenkilenc emberfej a karón. Te leszel a századik, ha nem tudsz elbújni.”⁶⁵

És ne feledjük, a győzelem nem mindig sikerül elsőre. A Rózsa vitéz című mese hőseit az óriások háromszor ölik meg, háromszor darabolják össze. S csak miután a lányfejű kígyó harmadszor is feltámasztja, akkor képes végül legyőzni a gonosz óriásokat:

„Rózsa így szólt hozzájuk:

62 Holló, medve, csuka sógora= KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, i. m.167.

63 Fehérlófia= Arany László, i. m.136.

64 Virág Péter= ILLYÉS Gyula, i. m.39-40.

65 A kiskondás= ILLYÉS Gyula, i. m.15.

– Ugyebár, sok gazember, azt hiszitek, hogy már háromszor megöltetek? Most azt mondom, hogy ma ezen a kapun egyiketek se teszi be a lábát! Hiszitek-e? Vívjunk meg!

*Azok nagy méreggel rámentek, de biz, most már nem úgy lett, mint azelőtt. Rózsa rendre megölette őket mind.*⁶⁶

8. Az álhős feltűnése és lelepleződése olyan mesemozzanat, amely gyakran beleépül korábbi mozzanatokba (az adományozóval való találkozásnál már utaltam erre). Ha mégis itt jelenik meg, az külön játéklehetőséget tartogat a mesélő számára. A kedvencem ebben a tekintetben *A fekete havas* című mese. Itt ezt találjuk (Veres vitéz a hamis, az álhős):

„Veres vitéznek akkora volt a becsülete, hogy a székire tizenkét párnát tettek, s úgy ültették a tetejébe.

*Hát, halljatok csudát, mi történt? Az történt, hogy mikor a királyfiak béjöttek az udvarra, s ráléptek a palota garádcsára, Veres vitéz alól kicsusszant egy párna. S ahogy jöttek feljebb-feljebb a garádcison, minden lépésre egy párna csusszant ki Veres vitéz alól: mikor a királyfiak beléptek a szobába, a szék is kifordult alóla, s úgy elterült a földön, mint egy kecskebéka.*⁶⁷

9. Lakodalom zárja a valódi tündérmeséket. Az igazi mese mindig jól végződik, még akkor is, ha a hősnek ezért a halálból kell visszatérnie. Valójában persze mindig onnan tér vissza, hiszen vándorútja, a sötét erdő, így vagy úgy, mindenképpen a halál birodalmába vezet (legyen ez az alsó vagy a felső világban, netán túl az Óperenciás-tengeren vagy az Üveghegyeken).

A jó vég kiemelten fontos. A tündérmese csak így képes betölteni legalapvetőbb szerepét, hogy erőt, kedvet adjon az élet küzdelmeihez, ahhoz, hogy gyermek és felnőtt egyformán higgyen abban, érdemes nekivágni, képes győztesse válni. „A mese nemcsak szórakozást nyújt a gyermeknek, hanem fejleszti önismeretét, és elősegíti személyiségének fejlődését” – írja Bettelheim.⁶⁸ De a mese mint műalkotás ugyanígy képes megszólítani a felnőttet is, aki naponta megtapasztalja, hogy a világ nem jó, hogy gyakran a rossz, a gonosz uralkodik benne. A tündérmese a felnőtt számára is hordoz legalább egy fontos üzenetet: hogy ez igaz, de a végső elszámolásnál a jó győz, s a gonosz mindig elbukik, s ha gonoszul élt, hát gonoszul is végzi. És ez a tudat a felnőttnek is erőt adhat, bizalmat a jövő iránt.

10. A záróformulák a hosszú, kalandos mesebeli út után segítenek visszalépni a hétköznapi valóságba. Ilyen toposzokról van szó:

66 *Rózsa vitéz*= ILLYÉS Gyula, i. m.234-235.

67 *A fekete havas*= BENEDEK Elek, i. m. 18.

68 Bettelheim, B., i. m. 17.

„Még ma is élnek, ha meg nem haltak! Itt a vége, tedd a jégre, majd elcsúszik valamerre!”⁶⁹

„Csaptak nagy lakodalmat, még most is élnek, ha meg nem haltak.”⁷⁰

A sok finom mártás lecsurgott az állukon, s csikosra festette ingüket-gatyájukat. Én is ott voltam, egy fél borjút megettem céklával, s magam tanúsíthatom, hogy szükségem nem szenvednek, mert ahányszor éheznek, annyiszor vendégeli meg őket a kicsi kendő. S ha meg nem haltak, azóta is boldogan élnek.”⁷¹

Nagy lakodalmat csináltak, eleget vendégeskedtek, a menyasszonyt jól megtáncoltatták, s ha meg nem haltak, máig is élnek. Kerekedjenek egy tojáshéjba, s holnap legyenek a kendtek vendégei!”⁷²

Ezek a zárások mellett, hogy hangulatváltással kiléptetnek a meséből, feloldják a figyelem feszültségét, arra is jók, hogy hangsúlyozzák a mese múltja és a jelen közötti, a mese világa és a mesehallgató világa közötti, már említett kapcsolatot, és (ha tréfásan is,) hitelesítsék a mesemondót.

Kilépünk tehát. De aki végigjárta a mesélővel a mese útját, már nem ugyanaz az ember. Átélt küzdelmekkel, kudarc- és sikerélményekkel gazdagabb, mint amilyen azelőtt volt. A virtuális tapasztalat most már örökre vele marad.

Végigtekintve a tündérmesék szerkezetét, láthatjuk, hogy maga a struktúra legalább a következő üzeneteket hordozza:

1. A harmónia mindig megbomlik, állandóan újra meg kell küzdeni érte.
2. Bármilyen jó is az otthon melege, az ember dolga, hogy nekivágjon a világnak, hogy a sűrű erdőben megtalálja a saját útját.
3. Csak az képes elérni a célját, aki elég érett arra, hogy kapcsolatokat teremtsen, hogy megfelelő empátiával forduljon a világ minden élőlénye irányába.
4. Semmit nem adnak ingyen, az úton testi és szellemi erőpróbák várnak ránk.
5. A jó végül mindig diadalmaskodik, a gonosz szörnyű véget ér.
6. A győzelem könnyen az irigyek céltáblájává tehet minket: bízunk egymásban, de azért nem árt az óvatosság.
7. Mindenkinek, így nekünk is megvan az esélyünk arra, hogy megtaláljuk a boldogságot, hogy belépjunk a teljes jogú felnőtt világába.

A szerkezet különböző pontjain megjelenő mesemozzanatok ehhez az üzenetek végtelen (akkor és ott éppen aktuális) sokaságát teszik/tehetik hozzá.

Befejezésül szeretnék még néhány szót mondani a tündérmesék hatásáról. Nyilvánvaló, hogy a tündérmesék világa egy olyan humanista értékrendet közvetít, melyet ma éppúgy át szeretnénk adni gyerekeinknek, mint ahogy tették ezt száz

69 Fanyűvő, Vasgyúró, Hegyhengergető= ILLYÉS Gyula, i. m. 284.

70 A kecskepásztor fia= ILLYÉS Gyula, i. m. 414.

71 A kicsi kendő= KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil, i. m. 354-355.

72 Rózsa vitéz= ILLYÉS Gyula, i. m.236.

vagy ötszáz éve. Szeretnénk, ha kiépülnének bennük az alapvető erkölcsi kategóriák, hogy meg akarják és meg is tudják különböztetni egymástól a jót és a rosszat, és döntéseiket, tetteiket is ez határozza meg. Eliot Aronson *A társas lény*⁷³ című nagyhatású könyvében azt mondja, a társas befolyásolásra (hiszen erről van szó), három lehetőség, három különböző eredményű módszer áll rendelkezésünkre. Elérhetjük a *behódolást*. Ennek hátterében a gyermekek feletti hatalmunk áll; büntetéssel és jutalmazással ezt egy darabig fenn is tudjuk tartani. De nagyon valószínű, hogy később, amikor a gyerek felnő, az első komolyabb ráhatásra megváltoztatja felfogását. A második lehetőség az *azonosulás* elérése. Ez már tartósabb, mélyebb hatású valami. De elsősorban személyhez kötődő. Ha tehát a példaképnek választott személyben (pl. a szülőben, mesemondóban) később csalódik a gyerek (mert pl. rájön, hogy némely műmesék vagy nevelő hatásúnak szánt tanulságos történetek hazudtak, csupa szépet és jót mondva a világról és az emberről), akkor könnyen megrendül az azonosulással elfogadott erkölcsi értékrendje is. Igazán az volna a jó, ha el tudnánk érni az *internalizációt*, azt, hogy a kívánt értékrend a gyerekekben belső erővé váljon; a jó, a helyes döntés és cselekvés az önképet erősítve önmagában hordja jutalmát.

A sok századon át csiszolódott tündérmesék éppen erre képesek: ugyanis üzeneteik beépülnek a gyerekek érzelmi emlékezetébe, érzelmi intelligenciájába, és egész életre kihatóan sugározzák onnan az erkölcsi jó iránti elkötelezettséget.

73 ARONSON, Eliot (1995): *A társas lény*. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest. 68-73.